

H. Varga Gyula

Műfaj és/vagy szövegfajta a médiában

Terminológiai bizonytalanságok

Hazánkban sok egyetemen, főiskolán tanulnak a kommunikáció szakos hallgatók az újságokban, rádióban, televízióban megjelenő írások, műsorok fajtáiról, típusokba sorolásáról, az egyes szövegfajták jellemzőiről. Van, ahol ezt a *sajtóismeret* vagy *írásgyakorlat* címszók alá rejtik, másutt a *sajtóműfajok* deklarált megnevezés teszi egyértelművé a tartalmat, *műfajismeret*, *sajtóműfaj-elmélet* megnevezéssel is találkozhatunk. E tarkaság mögött nemcsak a szabadság, hanem a terminológia bizonytalanság is tetten érhető. Vegyük sorra: az előbbieket közül a *sajtóismeret* értelmezése túlságosan tágnak minősül, a (nyomatott) sajtó jellemzőinek, rendszerének, működésének bemutatása mellett résztemaként húzódhat meg a szövegfajták tárgyalása. A *sajtóműfajok*, kiváltképp a *sajtóműfaj-ismeret* jó lenne, de csupán a nyomtatott sajtóra szűkíti le a látómezőt. Pedig ma már egyre sürgetőbb a rádió és a televízió – újabban a *média* szavunk jelentése erre a kettőre (vagy inkább csak a televízióra) kezd leszűkülni – műsorainak rendszerbe foglalása, és bizony az internet is helyet követel magának a kommunikációs üzenetek típusainak leírásában. Hasonlókat mondhatunk el a *sajtóműfaj-elmélet* címről, annyi kiegészítéssel, hogy kissé bonyolult, nehézkes elnevezés, a jelenségek (szövegek) vizsgálatát az absztrakció felé tereli. A *műfajismeret* tág is, homályos is, félrevezető is, a témától legtávolabb a *műfajelmélet* áll. Az utóbbiakkal szembeni fő kifogás, hogy ezeket az elnevezéseket az irodalomelmélet már régen lefoglalta, de még átvételük esetén is általános elméleti, módszertani ismereteket kíván, ami hiányozni szokott az ilyen természetű összefoglalásokból. Az elmondottakból következik, hogy a *műfajelmélet* elnevezés nemhogy segítené, sokkal inkább megnehezítené a sajtóműfajok bemutatóinak a helyzetét, hiszen erősen elméleti, az eredeti céltől eltérő irányba vinné el őket, módszertani mozgásukat beszűkítené.

Vajon műfajok-e egyáltalán a sajtóbeli szövegek? Anélkül, hogy túlzottan az elmélet irányába mennénk el, a megnevezést próbáljuk meg értelmezni. A *műfaj* (*mű+faj*) szónak azért nem kell kiegészítés, előtag, mert célszerű tömörséggel jelöli: az esztétikai értékkel bíró (szépirodalmi) mű fajtájáról van szó. Ehhez éppen hozzá lehet tenni a *sajtó*-előtagot, de – Petőfi S. Jánossal és Benkes Zsuzsával egyetértve¹

¹ „Szövegtani szempontból nézve a műnem és műfaj szakszavak használatát célszerű az irodalmi szövegek osztályozására korlátozni” (Petőfi–Benkes 2002, 72).

– nem szerencsés. Az viszont igaz, hogy a gyakorlatban meglehetősen elterjedt a *sajtóműfaj* megnevezés használata, így a megszokás fölülbíráhatja a tudományos érveket.

A műfaj fogalmát az ÉKsz. az irodalomtudomány fogalomtárába sorolja: „Irodalmi műveknek tartalmi és alaki sajátágaik szerint elkülönülő csoportja”. Másodsorban a zenét – talán pontosabb lenne így: a művészeteket – jelöli meg. (A nagyszámú *sajtó*-előtagú összetételek között a *sajtóműfaj* nem szerepel.)

A sajtóban megjelenő írásokat a laikus olvasó (újság)cikknek nevezi. A szakmabeliek viszont szűkebb értelemben – a publicisztikára – használják a cikk megnevezést. Vajon mi legyen az írások összefoglaló neve? Ha mégis a cikk² megnevezésnél maradunk, akkor talán pontosabb lenne cikkfajtákról beszélni.

Ha a nyomtatott sajtóbeli közleményekre – a szokás, a hagyomány alapján – mégis elfogadjuk a *műfaj* terminust, felvetődik a következő kérdés: hogyan nevezzük a rádió, televízió hasonló produktumait? A *műsor* (értsd: művek sora)³ összefoglaló megnevezés. A mindennapi szóhasználatban azonban a műsor egyes önálló darabjait, a műsorszámokat is műsoroknak nevezik. A szakmai szövegekben természetesen a *műsorszám(ok)* megjelölés a helytálló. (Teljességre törekvő rendszerező leírásuk még várat magára.) A típusokat *műsorszámfajtáknak* vagy *műsorfajtáknak*, esetleg ezeket is *műfajoknak* nevezhetjük. Természetesen más területek, tematikai mezők is igényt tarthatnak a *műfaj* terminus használatára, ezzel viszont a megnevezés annyira kitágul, hogy lényegében a szöveg-, illetve még szélesebben a kommunikátumtípussal esik egybe.

A sajtószövegek kétféle megközelítése

Régi törekvés a sajtóban – és a többi médiumban – megjelenő kommunikációs üzenetek típusokba rendezése. E tipizálások számára nyilvánvalóan az irodalomelmélet műfaji rendszerezése szolgált mintául, onnan került át a *műfaj* terminus használata is. A művészi szövegek fajait régóta tudós kutatók vizsgálják, tudományos apparátussal és módszerességgel, hozzá az irodalomelmélet egyik részterülete, a műfajelmélet szolgál keretül. Ezzel szemben a sajtószövegek rendszerbe foglalására, típusokba sorolására, leírásukra elsősorban gyakorló, a szakmában járatos és elismert újságírók vállalkoznak.

Ennek az az eredője, hogy a műfajelmélet célja szerint a művészeti alkotások befogadását megkönnyítő, az esztétikai nevelést segítő tudományterület. Ez a részdiszciplína távolról sem a költőknek, íróknak akar mintát, tanácsokat adni, ellenkezőleg: a kész művekből kiindulva a befogadót akarja segíteni a szövegek értelmezésében

² ÉKsz.: Újságban, folyóiratban stb. megjelent v. oda szánt rövidebb írásmű.

³ Az ÉKsz. szerint a *műsor* szavunk 2. jelentése: Színházban, rádióban stb. előadott v. előadandó művek előadási terve, ill. összessége.

azzal, hogy fölvázol számára egy műfaji rendszert, s feltárja az egyes műfajok sajátosságait, mintegy kijelölve a konkrét mű viszonyítási környezetét. Tehát a gyakorlatot, a művek megalkotását követi a vizsgálat. A médiabeli szövegek (cikkek, műsorok) esetében teljesen más a feladat. E szövegfajták leírását kimondottan gyakorlati célok vezérlik. Nem a recepciót, a szövegértelmezést mélyítik el – bár talán ilyen célok kitűzése sem lenne haszontalan –, hanem a (kezdő) szövegalkotót kívánja ismeretekkel fölvértezni.⁴

A sajtószövegfajták rendszerezői az információ fogalmából, illetve a hírnek mint – történelmileg és funkcionálisan egyaránt – kitüntetett szövegfajtnak a leírásából indulnak ki, majd a tájékoztató–véleményközlő kommunikációs célkettőségre építik a felosztást. A rendszerezések általában nem törekszenek taxonómiára. A szövegfajták jellemzése – a korábban említett didaktikai céloknak megfelelően – erősen preskriptív szemléletű.

A válasz azonban ennél jóval összetettebb, árnyaltabb. A megközelítések, értelmezések – talán pontosabb így: a szemlélet – eltérésének más okai is vannak. Több tankönyvszerző-újságíró is célzó rá, hogy a napi szerkesztőségi, újságírói gyakorlat és az olvasóközönség igényei mennyire befolyásolják a megírásban, sőt a műfajválasztásban, a műfaji sajátosságok érvényesítésében vagy módosításában. A médiában dolgozók ugyanis az alkotási-befogadási folyamat részeként élik meg a rendszerezést, vagyis mintegy preconcepcióval dolgoznak. Az újságíró a tények, történések foglya: vagy róluk ír, azokat mutatja be (alájuk rendelődve) szikár tömörséggel (ill. a háttérüket, körülményeiket tárja föl), vagy róluk mond véleményt. Közhely, hogy az újságot, műsort nemcsak létre kell hozni, hanem el is kell adni. Vagyis az alkotásban, műfajválasztásban, műfajhasználatban marketingszemponatok is érvényesülnek. Ez teszi indokolttá és szükségessé a befogadás-lélektani, illetve a különféle hatásvizsgálatok eredményeinek visszahatását – a lap-, illetve műsorkészítőkön keresztül – médiaüzenetek létrehozóinak műfajfelfogási, -értelmezési, szövegalkotási eljárásaira.

A műfaj – mint a szövegek besorolásának egyik, talán legfontosabb módja – fontos szabályozó a kommunikációs folyamatban: felállítja az egyetértés, a kritika és az elvárások terminológiáját (Gunning 2004). A műfaj nem pusztán elemzési eszköz, hanem egyesít(het)i a szövegalkotás és a befogadás hatásmechanizmusát is, befolyása lehet a szövegalkotási és a -befogadási folyamatokra egyaránt. A műfaj tehát nem pusztán egy adott (számú) szövegben föllehető közös jegyek leírása, hanem a hasonlóságok előállításához és felismeréséhez szükséges preconcepciók, pragmatikai körülmények felkutatása is. Nem egyszerűen az elolvasott szövegek véleményezéséről van szó, hanem azoknak a diszkurzusoknak a feltárásáról is, amelyek az

⁴ Vö. pl. „... az újságírás tanítható [...], a műfajelmélet [értsd: a sajtóműfajok bemutatása] pedig valóban az oktatás elsőrendű segédtudománya lehet” (Bernáth 2002, 19).

adott szövegek létrejöttét befolyásolták, és kialakították a róluk alkotott felfogások, nézetek módját.

Hasznosnak látszik, ha – kerülve a kategorikus szembeállítást – nem mossuk össze a műfajnak az alkotás folyamatára gyakorolt hatását a kész üzenetekből földeríthető, korábban meg nem fogalmazott sémák módszeres felderítésével. Az előbbi esetben a „médiapár” szereplőinek (alkotó – szerkesztő – közvetítő – befogadó) fontos egyeztetési eszköze (Gunning i. m.), az utóbbi módszert pedig a kutatók, kritikusok építik ki, nekik viszont a médialáncban mint közvélemény-formálóknak van igen fontos szerepük. (Jóllehet általában megfeledkeznek róla – vagy eltekintenek attól –, hogy a kategóriákat ők állították fel, s az általuk tanulmányozott műfajokat eleve létező, az elemzéshez kész jelenségekként kezelik. Hasonlókat állít Gunning a kritikusokról.)

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a médiaüzenetek típusokba sorolása távolról sem elhanyagolható eszköz a média számára a befogadás ellenőrzésében és kiszámíthatóságában.

Szövegfajták/műfajok a sajtóban

A sajtószövegek tanulmányozásával hosszú ideig nem foglalkoztak, mert az újságolvasóknak nem volt – úgy tűnik, mind a mai napig nincs – rá igényük, az újságírók tevékenységüket napi gyakorlatnak tekintették, és önmaguknak nem írták le, amit – definiálatlanul is – tudtak. Aztán továbbadták utódaiknak, vagyis szájhagyomány útján terjedt. Lejegyzésük, részletező leírásuk csak akkor válhatott szükségesé, amikor az utódnevelés szervezett keretek közé került. Bizonyára az sem véletlen, hogy kezdetben nem újságírók vállalkoztak az újságcikkek fajtába sorolására, illetve a 'sajtóműfajok' leírására. Mint Bernáth László kifejti (2002, 25–34), a sajtóban megjelent írárok „műfaji szempontú vizsgálata” nálunk elég régi keletű. A riportok, vezércikkek, tárcák, szerkesztői üzenetek elemzéseit követően Kovalovszky Miklós nyelvész terjedelmes – sajnos kéziratban maradt – munkája tekinthető az első magyar nyelvű rendszerezésnek (Az újságírói műfajok stílusproblémái, 1965). De később is vállalkoztak – főleg nyelvészek – a feladatra. Viszonylag újabb keletű Balázs Géza és Wacha Imre rendszerezése.

Kovalovszky munkáját követően Gombó Pál (1967) erősen ideologikus munkájában külön fejezetet szentel a műfajok általános kérdéseinek (A műfajokról általában, 60–70. lap). Fejtegetéseiben a gyakorlati újságírás kacérkodik a tudományos érveléssel, de már az indításnál eldől: első az ideológia, a második a praxis. (A tudomány csak ezután jöhet.) Bóka László tudós megállapítását – a kor felfogásának megfelelően „a műfajok az irodalmi művek tartalmi és formai osztályozásának keretei” – egyszerűen lesöpri. Nem polemizál, hanem deklarál: „Szögezzük le tehát egyértelműen...” (62. lap). Az viszont értékelendő, hogy nem a nyelvi-nyelvhaszná-

lati vagy stilisztikai sajátosságokat emeli ki, hanem a mű szerkezetét. S azt is el kell ismerni, hogy a műfajok szerepét nem kicsinyíti le – ahogyan felfogásából következne –, megtalálja a helyüket és szerepüket. Igaz, nem is tehet mást a következő 50 oldal műfaji leírásai előtt. Természetesen újra kiemeli a tartalom mögötti másodlagos (szolgai?) szerepét. Úgy érvel, mintha vezércikket írna, nem pedig tudományos tételt fogalmazna meg. Dicséretére váljon, hogy nagy gondot fordít a terminológiai következetességre és a rendszerezésre.

Gombó Pál könyve A Magyar Sajtó Kiskönyvtára c. sorozat számozatlan, föltehetőleg első kiadványaként jelent meg (egy évtized múlva Sajtóismeret címmel átdolgozva), a Gábor Pál szerkesztette Gyakorlati újságírás I. című kiadványát 1972-ben már a 10. kötetként jegyzik. A lektorként feltüntetett Dersi Tamás terjedelmes előtanulmányában (7–40. lap) szerény három oldalt szentel a műfaj (sajtóműfaj) általános kérdéseinek. E tömörségében is elmélyült írás a – pontosan meg nem nevezett – eltérő nézetekkel vitázva fejti ki álláspontját. A kor szellemének megfelelően a vita továbbra is a forma vs. tartalom elsőbbsége körül forog. A szerző már az alcímbe deklarálja álláspontját: „Tartalom és forma metszéspontján”, a műfajt a tartalom és a forma „dialektikus kölcsönhatásának teremtményeként” értelmezi – az újságírásban is (39. lap)”. A műfajok rendszerezésének elvi, módszertani, terminológiai megoldatlanságára hivatkozva a besorolás feladatát elhárítja magától.

A rendszerváltást követően több összefoglalás is megjelent a sajtóműfajokról. Közös jellemzőjük, hogy az újságírás gyakorlati céljait követik, így háttérbe szorul – ha egyáltalán esik róla szó – az elméleti alapvetés. A szerzők a preferált, fontos, az adott korban, időszakban divatos, szokásos műfajokat tárgyalják részletességgel, s nem törekszenek taxonómiára.

A ma használatos kiadványok közül elsőként a MÚOSZ tankönyvét kell említeni. Az előszóban Bernáth László, a szerkesztő a sajtóműfajok elvi, elméleti megközelítését négy szempontból közelíti meg (35. lap). Az első a történetiség. Mint azt már sokan és sokszor leírták, a műfajok – így a sajtóműfajok is – történeti alakulatok. Ez azt jelenti, hogy a) egy-egy kor ízlésvilága, illetve az ennek megfelelni akarás hozta létre a műfajokat; b) az idők folyamán változtak, változnak. Ebből az a praktikus következtetés fogalmazódik meg, hogy az idők folyamán csupán a műfajok „formai függetlensége” maradandó. E tantétellel a szerző épp az általa bírált formalista felfogás (lásd: Gombó) oldalára csúszik át. Az ezt követő három szempont kimondottan gyakorlati: megfogalmazódnak a lapszerkesztés szempontjai, a műfajok mint a gyakorló és a pályakezdő újságírókat segítő minták jelennek meg, végül a közönség oldaláról közelítve azokhoz csatlakozik, akik szerint a befogadó nem műfajokat keres, hisz többnyire nem is tud róluk, viszont tapasztalatokra hivatkozva feltételezi, hogy a műfajok szabályai és a közönségre gyakorolt hatásának foka nem független egymástól (43. lap). Ennél fontosabb, hogy a fejezet végén – rendkívül szükséztűen – célzást tesz a műfajok rendszerezésére is. A kétpólusú felosztás alapja nála

is a tárgyilagos hírközlés és a szabad véleménynyilvánítás. A részletek és a kettő közötti „nagyon fontos átmeneti sáv” (44. lap) a tartalomjegyzékből és a következő fejezetekből válik nyilvánvalóvá. A kötetben alapvetően a gyakorlati szempontok érvényesülnek, deklaráltan a kezdő újságírók számára készült. Értékei közé tartozik, hogy külön fejezetet kapott az elektronikus sajtó mindhárom csatornája. (Igaz, kissé differenciálatlanul, a műfajcsaládok szintjén.)

Domonkos Lajos – bonyolult című és még bonyolultabb szerkezetű – könyvében kitér a műfajok fogalmára. A meglehetősen elvont és bonyolult – láthatóan a szerző által is nehezen követhető – gondolatmenet lényegében Almási Miklós esztéta 1992-es tanulmányából merészen kiemelt, a témába beágyazatlan átvétele. Domokos a rendszerváltás előtti szellemiséggel indít, amikor a „tömegkommunikációs tartalmat” [?] tárgy–téma–eszmei mondanivaló hármas egységgel értelmezi. A műfajt eszerint „a műalkotások (...) formai-tartalmi sajátosságok alapján létrehozott osztályozás egysége”-ként értelmezi, és hosszasan idézi Almásinak a fiatal Lukács György Kant- és Hegel-értelmezéseit. Bár a sajtóbeli írások is „művi úton létrehozott szellemi termékek”, az esztéta nyilvánvalóan az esztétikai értékeket hordozó – s emiatt időtálló – műalkotásokról értekezik. A médiaszövegek elsődleges célja mégiscsak az aktualitás, így káros lenne rajtuk számon kérni a kanti, hegeli, Lukács György-i, Almási Miklós-i esztétikai kánont.

Nem véletlen, hogy az ezt követő, a sajtóműfajok rendszerét taglaló fejezetek – szerencsére – megfelelnek az előző, esztétizáló gondolatmenetről. Szokás szerint Gombó Pál rendszerezésével vitatkozva annak modernizált változatát vázolja fel. Bernáth Lászlóhoz hasonlóan átmeneti műfajként kezeli a riportot. Megtartja az osztályozási hierarchiát (műfajcsoport, műfajcsalád, műfaj, változatok). A rendszerezés és a műfajba sorolás alapvetően a gyakorlati szempontokat veszi figyelembe, a hatáselemekről és a műfajképző eszközökről itt sem esik szó. Értékelendő, hogy a műfajokat a médiumoktól függetlenül, pontosabban együtt, ill. egyszerre tárgyalja. A tömegkommunikációról szóló nevezetes munkájában McQuail – kissé meglepő módon – a műfajokra is kitér.

A sajtósövegek tudományos célú kutatása nem régi keletű. A szövegteremtés kialakulása és helykeresése arra ösztönözte a kutatókat, hogy a szelektív szövegelemzéstől az univerzális szövegvizsgálatokig céllozzák meg. Bizonyos kitüntetett szövegcsoporthoz a kutatások alapjai, gondoljunk csak a művészi, a szónoki, az egyházi, a nyelvjárási, a folklór- (pl. népmesék), a hivatalos stb. szövegek gyűjtő-rendszerező-elemző munkálataira. A szövegteremtés természetesen az a célt tűzte ki maga elé, hogy minden egyes, szövegnek minősülő jelenségre kiterjessze vizsgálatait. Bár ennek gyakorlati megvalósítása előtt sok feladat tornyosul, a figyelem – a művészi szövegek mellett – hamarosan ráterelődött a sajtósövegekre is. A szövegteremtés még mindig az írott szövegek vizsgálatát preferálja – ez módszertanilag érthető –, s hálás terület a sajtó, a sajtósövegek elemzése.

A munkát a nemzetközi szakirodalomban – igaz, nem előzmények nélkül – van Dijk indította el. A hírekről írt dolgozata (1988) máig megkerülhetetlen alapműnek számít a kutatók számára. A magyar nyelven az ilyen természetű kutatómunkák az alapok lerakásánál tartanak. Az előzmények között két szerző monográfiái említendők (Róka 1983, ill. Békési 1982 és 1986), ám ezek – témájukból és céljukból következően – a műfajokkal nemigen foglalkoznak.

A magyar szakirodalomban úttörő, mondhatni tudománytörténeti jelentőségűek Andok Mónika kutatásai. (Andok 2001, 2003, 2005) Doktori disszertációjában, majd tanulmányok sorában összegzi a hazai és nemzetközi kutatások eredményeit, fejt ki véleményét a hír és általában sajtószövegek rendszerezéséről. A hír műfajának sajátosságait boncolgatva több helyütt kitér a műfaj fogalmának, a sajtóműfajok értelmezésének problémáira. Diplomamunkájában három felfogást is bemutat: a szövegalkotói szándékon, a befogadói értelmezésen és magának a szövegnek a természetén alapuló megközelítéseket. Bár kutatási területe a hír, de ez mint szövegfajta természetszerűleg elhelyezendő a szövegek világában, összevetendő a vele kapcsolatba hozható típusokkal mint rendszerrel. Tanulságos a hírkutatás rendszerező áttekintése, melyben a szövegfajta különféle tudományterületi értelmezéseit, illetve módszereit tekinti át a nem tudományos jellegűtől (anekdotikus, dokumentarista) a szociológiai (hírgyártás, hírérték-, ill. közönségkutatás, tematizáció), a tartalom-elemzési (erőszak, kisebbségek, nők) át a szövegtani (szövegnyelvészet, diskurzus-analízis) aspektusokig.

Zárásként

A tömegkommunikáció, illetve a média területén nemigen zajlottak-zajlanak olyan nagy viták a műfajokról, mint például a filmműfajokkal kapcsolatban (vö. Gunning i. m.). E kommunikációs mező területén a témát kétféleképpen közelítik meg: a gyakorlat és az elmélet oldaláról. Az előbbit a médiaüzenek tipizálásában praktikus célok vezérlik: szerintük a műfajokkal való foglalatosságnak nagy jelentősége nincs, de az újságírói gyakorlatban, főleg pedig az oktatásban afféle iránytűk, tájékozódási rend a médiaproduktumok létrehozásában. Az elméleti megközelítés kívülről, a textológusok, esztéták és más tudományterületek művelői irányából indult el.

Az okokat (hogy ti. miért nincs szakmai vita az ún. sajtóműfajokról) McQuail – mások felfogására alapozva – az alkotó szerzőség elsikkadásában látja. Pontosabban abban, hogy a médiában, kiváltképp a rádióban, televízióban, háttérbe szorul a (műfajokhoz igazodó) szerzői autonómia.

A sajtószövegek tipizálásában fölvetődött terminológiai bizonytalanságokkal kapcsolatban összefoglalásként elmondható, hogy nem látszik szerencsésnek a műfaj terminus technicus használata a sajtószövegek rendszerbe foglalásában, helyette a *szövegfajta* vagy *cikkfajta* megnevezést ajánlható, a róla szóló elmélkedésnek

pedig a *szövegfajta-ismeret* tűnik alkalmasabbnak. Aki mindenáron ragaszkodik a megszokottabb *sajtóműfaj* elnevezéshez, annak a *sajtóműfaj-ismeret* ajánlható. (Rádióbeli, illetve televízióbeli megfelelői: *műsorfajta*, *műsorfajta-ismeret*.)

Felhasznált irodalom

- Andok Mónika 2001. A sajtóhírek a tudományos diskurzusban. In: Békési Imre – Petőfi S. János – Vass László (szerk.): Szemiotikai szövegtan 14. JGYTF Kiadó, Szeged. 109–137.
- Andok Mónika 2003. A hír mint szövegtípus. Iskolakultúra. 2003/11: 68–77.
- Andok Mónika 2005. A bulvár-tabloid hírek a magyar sajtóban 1780-tól. In: Ivaskó Livia (szerk.): Érthető kommunikáció. Szegedi Tudományegyetem Médiatudományi Tanszék, Szeged.
- Benkes Zsuzsa – Petőfi S. János 2002. A multimediális szövegek megközelítései. Iskolakultúra, Pécs.
- Bernáth László (szerk.) 2002. Új műfajismeret. Sajtóház Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest.
- Békési Imre 1982. Szövegszerkezeti alapvizsgálatok. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Békési Imre 1986. A gondolkodás grammatikája. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Domokos Lajos 1998. Press. Telescola, Budapest.
- Gábor Pál (szerk.) 1972. Gyakorlati újságírás I. A Magyar Sajtó Kiskönyvtára, Budapest.
- Gombó Pál 1967. Sajtóismeret. A Magyar Sajtó Kiskönyvtára, Budapest.
- Gunning, Tom: „Nagyon finom teveszőr ecsettel rajzolták”. A filmes műfajok eredetei. In: Kovács András Bálint – Vajdovich Györgyi (szerk.): A kortárs filmelmélet útjai. Palatinus, Budapest. 2004. 273–290.
- Mast, Claudia 2000. Az újságírás ábécéje. Greger-Delacroix–SZTE–BMI.
- Róka Jolán 1986. Az újságszövegek szerkesztési és stílustipológiája. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. A magyar nyelv szövegtana. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- van Dijk, Teun A. 1988. News as Discourse. Hillside, NJ.: Erlbaum